

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

сухий»; і звертання: «Гей, поля», «Ах, долини», «Ах ви, вод потоки чисті!» (Пісня 13) [3, с. 66] тощо.

Висновки. Отже, досліджуючи поетикальну парадигму пейзажної лірики Григорія Сковороди, можна зробити висновок, що автор поєднав у собі не лише релігійного діяча, досконалого поета, але й цінителя людської краси через природню інтерпретацію. Уміло використовуючи релігійні епітети, непередбачувані антитези, незвичайні образи-символи та уособлення, він досягнув найвищого піку майстерності, тим самим демонструючи приклад початківцям-літераторам. Пейзажна лірика Г. Сковороди несе в собі глибокий зміст душевної сутності людини та її цінностей.

Література

1. Ковальчук Н. Символічний лад українського бароко. *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія» : Теорія та історія культури*. Київ, 2001. Т. 19. С. 27-30.
2. Криса Б. Григорій Сковорода : випробування мовою. *Наукові записки УКУ*. 2020. Філологія. Вип. 1. С. 1-12.
3. Сковорода Г. Сад божественних пісень: книга / за ред. Л. Ушкалова. Харків : Майдан, 2011. 1402 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / В. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

УДК:821.161.2+881.1402+82-1

Маламон А.С.,
студентка 2 курсу 1 групи
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – старший викладач
кафедри української та зарубіжної літератур
Горанська Т. В.

МОТИВИ ІСТИННОГО ЩАСТЯ ТА СВОБОДИ У ПОЕЗІЇ Г. СКОВОРОДИ

Постановка проблеми. Розвиток духовної культури українського народу нерозривно пов'язаний з іменем великого філософа, педагога, письменника Григорія Сковороди. В історію культури Григорій Сковорода увійшов як видатний філософ-гуманіст, письменник-демократ. Його творчість – це джерело натхнення, з якого черпатиме сили не одне покоління. Він виступав з протестом проти світу, в якому панують жорстокі порядки, соціальна нерівність, ганебні пристрасті. Сковорода прагнув зрозуміти сенс людського буття, все своє життя намагався дати відповідь на питання: «Що ж таке істинне щастя та свобода?».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У літературній спадщині Г. Сковороди є багато творів, присвячених мотивам пошуку справжнього щастя та свободи. Дослідженням зазначених аспектів творчості поета-філософа займалися А. Пашук, Д. Чижевський, В. Шаян, Л. Ушкалов та ін. Зокрема, Д. Чижевський у книзі «Філософія Г. С. Сковороди» досліджує етичне вчення, гносеологію та антропологічні принципи творчості Г. С. Сковороди [6]. А. Пашук звертає увагу на мотиви істинного щастя та свободи у статті «Проблема «істинного человека» у філософських концепціях Григорія Сковороди» [2]. В. Шаян у книзі «Григорій Сковорода – лицар Святої борні» називає Г. Сковороду пророком українського народу і порівнює його з такими історичними постатями, як Т. Шевченко, Л. Українка, які поклали своє життя на жертвник української нації. Автор рішуче відкидає будь-які спроби ідентифікувати Г. Сковороду як російського письменника, а натомість відзначає його патріотизм, любов до народу та великий дух у боротьбі за волю [7, с. 34];

Мета: виокремити та охарактеризувати мотиви істинного щастя та свободи у поезіях Григорія Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення мотивів свободи та справжнього щастя у творчості Г. Сковороди є дуже важливим для українського народу, який пройшов тернистий шлях задля його досягнення. Образ Сковороди, його бачення мотиву свободи і щастя привертали увагу, тому що живучи в умовах кріпацтва, соціального гніту, Сковорода став лідером українського народу, сприяв духовному відродженню нації, її боротьби за волю.

Літературна спадщина мислителя досить різноманітна й оригінальна. У його творчості гармонійно переплітаються поезія та філософія. Про це влучно писав Д.Багалій: «У Сковороди неможливо відрізнити письменника від філософа чи навіть людини, бо в ньому все це зливається в єдиний моноліт» [1, с. 35]. Вірші Сковороди, байки, притчі, канти (духовні пісні), педагогічні трактати постають морально-філософськими роздумами про сенс людського життя, про пошуки щастя, добра, свободи, що ґрунтуються на особистих переживаннях автора.

Одним із центральних мотивів у поезії Г. Сковороди є мотиви істинного щастя й морального вдосконалення, яким мислитель надає неабиякого значення. У пісні 21-й «Сад божественних пісень...» автор запитує:

«Щастіє, где ты живешь? Горлицы, скажите!

В поле ли овцы пасешь? Голуби, возвестите!» [3, с. 44].

Ще на початку творчої діяльності філософ заклав основи своєї концепції щастя. У праці «Початкові двері до християнського добронравія» він стверджував, що Бог «робить необхідне легким, а важке непотрібним» і, що людині найбільше потрібно щастя. Він часто перетворював питання про щастя в теологічну константу, стверджуючи, що щастя — це «Царство Боже». Але, незважаючи на це, щастя для нього ніколи не було містичним потойбіччям, а радше тим, що «всередині нас» [4, с. 14]; воно не залежить від місця, часу, воно має знаходитися в душі, серці та любові. «Не шукай щастя за морем, не проси його у людини, не мандруй планетами, не

волочись палацами, не повзай по кулі земній, не блукай ерусалимами... Златом можеш купити село, річ важку, яка потрібна, а щастя, як необхідність, скрізь і завжди дарується», - стверджував філософ. [4, с. 15].

У процесі подальшого розвитку своїх поглядів мислитель дедалі більше замислювався над питанням: «Де і в чому знайти своє щастя?» [3, с. 212]. Критикуючи ілюзорні уявлення про щастя, він торкався соціальних та морально-етичних проблем. Яка іронія ховається в його словах: «Люди шукають щастя в «дорогих хатах», «гарних обличчях», «лагідному вихованні», а знаходять щастя в «вигодах», «молодості», «столі, що складається з десяти страв», «блискучому імені», жадібності «на гроші, землю, здоров'я, людей, і все, що не при світлі» [3, с. 215]. Хто вийшов із світських людей, із цього темного «похмурого царства», не «просмердівся» на кривій дорозі до щастя [3, с. 217]. Серед цього «свинячого болота», «де ти мені знайдеш душу, не напоєну цим квасом? Хто не бажає честей, срібла, волостей? » [3, с. 217]. Сковорода піддав різкій критиці концепцію щастя панівного класу, він закликав до чистоти помислів і безкорисливості в боротьбі за своє щастя.

У творі «Абетка, або Буквар до світу» сказано, що щастя можна досягти, якщо «віддатися волі Божій». Але ця богословська форма не задовольняла Сковороду, і він сам витлумачив її так: «Це означає: «жити за призначенням» [4, с. 321]. Таким чином, «воля Божа» зводиться до природи людини. У цьому творі він показував, що одного лише самопізнання недостатньо для досягнення щастя. Самопізнання, істина, праця – ось що є джерелом народного щастя. Знання дає істину і розкриває природу людини, а чеснота вимагає покори цій природі. Протиставлення себе природі - «велетня зухвалість» [4, с. 323]. Тут мислитель розкрив своє вчення про роль людської діяльності в суспільстві та досягненні народного щастя.

Сковорода закликав пізнати свою «кровність», «природу», покликання; він говорив про значення праці в житті та громадській діяльності людини. Справжнє джерело насолоди він вбачав не стільки в абстрактних ідеалах

«добра», скільки в праці. У згаданому творі мислитель, хоча і повертався до своєї теорії самопізнання, але й говорив про природну схильність людини до праці, про необхідність пізнати й усвідомити «для чого ти народжений», — лише в цьому випадку «ти будеш для себе і для твоєї братії корисним» [3, с. 324].

Сковорода бачив щастя людини і порятунок всього суспільства від роз'їдаючого його зла у виконанні кожним свого призначення суспільному житті відповідно до своїх природних нахилів: «...ори землю або носи зброю, роби купецьку справу або займайся творчістю. Роби те, для чого ти народився, будь справедливим та миролюбним громадянином» [3, с. 358]. Отже, щастя людини у праці за покликанням, у виконанні свого обов'язку перед Батьківщиною. Людина дійсно вільна, якщо її діяльність відповідає покликанню, тому що «праця солодка, якщо вона природня» [3, с. 326].

Усвідомлюючи соціальну несправедливість свого часу, Сковорода дійшов висновку, що немає щастя ні на землі, ні на небі. Не знайшовши відповіді на питання, які глибоко його хвилювали, мислитель був охоплений сумом. Проте завдяки духовній роботі над собою поет знайшов у собі сили подолати песимістичні й сумні переживання:

«Прошли облака. Радостна дуга сияет.

Прошла вся тоска, Свет наш блистает» [3, 62].

«Сад божественних пісень» — це своєрідний ліричний щоденник, у якому відображено життєві події, почуття та ліричний настрій автора. Мислитель, добре знаючи обмеженість панівної феодальної моралі, бачив перешкоду для розвитку людини, її природних здібностей і талантів.

Повчальним є висновок Сковороди про те, що людина відчуває себе щасливою, коли віддалена від суєти світу і досягає душевного спокою. Людина повинна знайти щастя у собі, бо ніякі матеріальні блага, влада чи довголіття не зроблять її щасливою. Щастя залежить від мудрості, яка найбільше виражена в Біблії. Це символічний світ, який показує, хто дійсно досягне щастя.

Український мислитель багато уваги приділяв ідеї, що людина має бути вільною для реалізації свого потенціалу. Свобода є найвищим даром і благом людини, вона закладена у природі речей, але зі злої волі відбирається у неї владною верхівкою. Сам Сковорода «головною мірою» свого життя називав свободу. Вважається, що це – головна мета, до якої повинні прагнути люди. Бо кожен повинен бути гідним свого справжнього призначення – творити своє щастя. Людина справді вільна, якщо діяльність відповідає її покликанню, «хто знайшов і підкорився, взявся за природне звання, тому легко всепроче потрібне долучається» [6, 326].

Щастя у самій праці: «солодше соти праця» [4, 327]. Гонитва за матеріальною вигодою не дає «внутрішньої розради». Навпаки, жадібність — це корінь усіх зол. Звідси випливає одна з головних думок мислителя: «Бережись срібллюбства» [4, 353]. Водночас філософ не заперечував проти необхідності матеріальних результатів праці: «Але хто може дбати про корисливість інших, презрівши власну?» [4, 337]. Він вимагав дотримання необхідної міри, розумної поміркованості та чесності: «Якщо любиш прибуток, шукай його пристойним шляхом» [4, 338]. Сковорода ненавидів «срібллюбів», нероб, які користуються плодами чужої праці для отримання неправомірної вигоди нахабно, безчесно, підло здобувають незаслужений прибуток: «Це означає жити в тілесному достатку, а позбутися душевної втіхи» [4, 348]. Лише «робота» і «ремесло» є піднесеними джерелами радості і щастя для окремих людей і суспільства; праця «царським чертогам не завидить», вона може принести щастя навіть, «перебуваючи при одному житньому хлібі та воді» [4, 339]. Будь-який жебрак, на думку Сковороди, є щасливішим за багатія, тому що він задоволений плодами своєї праці. Коли людина робить те, що подобається, що вона вміє, то вона духовно вільна. Гармонія людини і її справи дають їй свободу. У цій простоті — унікальність і геніальність формули щастя та свободи Григорія Сковороди.

Важливим поняттям у філософсько-літературній спадщині Сковороди є мотив свободи, до якої мислитель ставився дуже серйозно. У радянській

літературі мотиву свободи у творчості Г. Сковороди приділялося мало уваги, а часто просто ігнорувалося. У пісні 9-й «Сад божественних пісень...» мислитель так зазначає вольність — свободу:

«Так и мне вольность одна есть нравна
И беспечальный, препростый путь,
Се – моя мира в житіи главна...» [3,58].

Важливо взяти до уваги волелюбність письменника-мандрівника та те, що він вважав свободу найціннішим скарбом, подарованим людству. Сам письменник багато мандрував, і хоча такий спосіб життя був пов'язаний із певними матеріальними труднощами, все ж можна припустити внутрішнє психологічне небажання зв'язувати себе певними «кайданами». Сковорода навіть відмовився прийняти чернецтво, бо розумів, що це призведе до втрати найдорожчого — свободи.

Мотив свободи дослідниця З. Скринник виводила із вчення Сковороди про дві людські природи: видиму — «тваринну» і невидиму — «божественну». Бог є сутністю внутрішнього світукожного. У своїх діях людина керується або внутрішнім покликом серця, або видимою природою. Авторка зазначила: «Джерело свободи – Бог, який перебуває в людині як її внутрішня невидима натура » [5, 63].

Дослідниця зробила важливий висновок, що обов'язковою умовою реалізації свободи людини для Сковороди є наявність критичного мислення, здатність долати притаманні людині схильності до фізично видимої природи. Крім того, важливим моментом реалізації свободи є самопізнання людини, яке ґрунтується на понятті «природної праці». Важливо зрозуміти, що подобається робити і до чого від природи схильні. «Свобода як втеча від чужого, нав'язаного іншими, невідповідного власній натурі має піднятися до рівня утвердження своєї власної натури, своєї зрідненості, віднайдені шляхом пізнання самої себе» [5,41].

Г. Сковорода написав вірш «De libertate», який присвячений темі свободи. Уже з першого рядка невеликого восьмирядкового вірша видно, наскільки поет-філософ цінував свободу як дорожчу за золото:

«Что то за вольность? Добро в ней какое?

Инны говорят, будто золотое.

Ах, не златое, ели сравнить злато,

Против вольностиеще одно болото...» [3, 129].

Наприкінці вірша поет звертався до українського національного героя Богдана Хмельницького, оспівував його. Сковорода прославляв славетного гетьмана як «отця вольності», що боровся за свободу українського народу. На думку поета-мислителя, свобода є найвищою людською цінністю, без якої неможливий був би суспільний прогрес, розвиток науки і мистецтва.

Висновок. Отже, проаналізувавши творчість Григорія Сковороди, можна зробити висновок, що мотиви справжнього щастя і свободи відігравали важливу роль у творчості письменника.

Для Сковороди спонукання до «сродної праці» – це можливість людини діяти відповідно до своїх бажань і здібностей, і в цьому полягає її «свобода». Унікальність поглядів Г. Сковороди полягає в тому, що людського щастя не слід шукати поза людиною. Людина, яка намагається пізнати себе, пізнає Бога. Щастя полягає не у владі, не в матеріальному багатстві, а у мудрості, яка виражена у християнському вченні, в умінні працювати за покликом серця і здібностями (мотив «сродної праці») і пізнати себе.

Якою б не була доля Григорія Сковороди, щасливою чи подекуди несправедливою для нього, вона все ж не змогла «зловити» волелюбного поета й філософа-мандрівника, який зумів знайти своє щастя і зберегти свій найдорожчий скарб – свободу.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Г. С. Сковорода. Харків : ДВУ, 1926. 355 с.

2. Пашук А. Проблема «истинного человека» у філософській концепції Григорія Сковороди. *Записки НТШ: праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. С. 8–14.
3. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ : ТОВ «Видавництво "Обереги"», 2005. Т. 1. 528с.
4. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ : ТОВ «Видавництво "Обереги"», 2005. Т. 2. 480 с.
5. Скрипник М. Наративні практики української ідентичності: Доба Романтизму. Львів : Каменяр, 2007. 367 с.
6. Чижевський Д. Філософія Г. Сковороди. Харків : Прапор, 2004. 277 с.
7. Шаян В. Григорій Сковорода – лицар святої борні. Гамільтон, 1984. 176 с.

УДК: 82.161.2-029:1

Лариса Шелест
студентка 2 курсу 2 групи
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд. філол. наук, викл.
Павлюк Н. Л.

КОНЦЕПТИ РОЗУМУ ТА СЕРЦЯ У ЗБІРЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ «БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ»

Постанова проблеми. Григорій Савович Сковорода – філософ, поет, педагог, який здійснив значний вплив на подальші покоління своїми байками, піснями та філософськими творами. Він намагався свою філософію донести до людства, щоб стати викладачем людських цінностей. Його вірші та байки стали для суспільства важливим посібником по життю. На піку творчої діяльності, перебуваючи у Харкові, мислитель пише збірку «Байки Харківські», яку було опубліковано лише після смерті байкаря. У своїй збірці